

DOI: <https://doi.org/10.31318/978-966-7357-70-2-76>

Маріамна Капітула

*головний режисер театру української традиції «Дзеркало»,
магістр II року навчання кафедри оперної підготовки та музичної режисури*

*Науковий керівник: Касьянова Олена Василівна,
кандидат мистецтвознавства, професор, заслужений діяч мистецтв України,
професор кафедри оперної підготовки та музичної режисури
Національної музичної академії імені П. І. Чайковського
(Київ, Україна)*

Mariamna Kapitula

*chief director of the Ukrainian tradition theatre "Dzerkalo",
2nd year master's student
of the Department of Opera Training and Music Direction of the
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music*

*Scientific supervisor: Kasianova Olena Vasylivna,
Candidate of Art History, Professor, Honored Artist of Ukraine,
Professor of the Department of Opera Training and Music Direction of the
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine)*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9993-3865>

© Капітула М., 2025.

ФАНТАСТИЧНО-МІФОЛОГІЧНІ ПЕРСОНАЖІ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ

Анотація. Досліджено специфіку втілення фантастично-міфологічних персонажів української культурної традиції в музично-театральному мистецтві. Визначено основні типологічні групи образів (божества, демонологічні істоти, чудовиська, перевертні, духи природи, потойбічні персонажі), простежено їх символіку та трансформацію від фольклорного середовища до сценічної репрезентації. Розкрито значення цих персонажів для збереження та актуалізації архетипів колективної пам'яті, а також їхню роль у формуванні художньої мови сучасного українського театру. Акцентовано увагу на інтерпретаційних можливостях демонологічного та міфологічного фольклору в умовах сучасних соціокультурних викликів, де фантастичні образи набувають метафоричного звучання, відображаючи проблеми ідентичності, війни та культурної пам'яті.

Ключові слова: фантастично-міфологічні персонажі, українська культура, музично-театральне мистецтво, демонологічний фольклор, архетип, сценічна інтерпретація, національна ідентичність.

Постановка проблеми. Фантастично-міфологічні персонажі є невід'ємною складовою української культурної традиції, формуючи уявлення про добро і зло, норми поведінки, межі дозволеного, сакрального та профанного.

Упродовж століть ці образи трансформувалися, мігрували з обрядових дійств у казки, з фольклору – в літературу, а згодом – у музично-театральне мистецтво. Їхня роль у сценічній культурі зросла особливо в умовах національного відродження та пошуку власної ідентичності. Театральна репрезентація демонологічних і міфологічних істот дозволяє не лише зберігати фольклорну спадщину, але й осмислювати архетипічні страхи, бажання, колективну пам'ять. Водночас у сучасному мистецтві зберігається потреба в автентичних образах, які несуть глибинні смисли, пов'язані з природою, родовими зв'язками, сакральною географією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен української демонології та народної міфології досліджувався як у класичній етнографії (І. Нечуй-Левицький, В. Гнатюк, В. Антонович), так і в працях духовних мислителів (зокрема, митрополита Іларіона/Івана Огієнка), які підкреслювали зв'язок між дохристиянськими уявленнями і культурною спадщиною. Сучасні автори – В. Галайчук, Г. Полянська, О. Поріцька, а також укладачі «Українського бестіарію» – здійснили спробу класифікувати міфологічні істоти за типологічними ознаками. Водночас у музично-театральному контексті образи мавок, русалок, упирів, відьом, вовкулаків та інших істот набули нового життя в інтерпретаціях оперних творів, балад, драм-феєрій тощо. Зокрема, у творі Лесі Українки «Лісова пісня» відображений цілий пантеон духів природи, де кожен персонаж має символічне значення і музично-драматичну функцію. Проте системного аналізу синтезу демонологічного фольклору та театральної мови все ще бракує, що обґрунтовує актуальність наукових розвідок.

Мета дослідження полягає в окресленні специфіки втілення фантастично-міфологічних персонажів української народної традиції в музично-театральній культурі. Завданням є виявити ключові групи персонажів, їх символіку, трансформацію з фольклорного середовища у сценічне, розкрити потенціал цих образів для сучасного українського мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фантастично-міфологічні персонажі української культури умовно поділяються на кілька типологічних груп із визначенням їх характерних ознак.

Божества язичницького пантеону (Сварог, Даждьбог, Мокоша, Лада, Ярило та інші) уособлюють стихії, врожай, кохання, родючість. Їхня образність пов'язана з календарно-обрядовими піснями й реконструюється у фольклорних сценах та хорових композиціях музично-театральних творів.

Демонологічні істоти представлені маргінальними та потойбічними силами (чорт, мара, лихо, нічниця, лякливиця та інші), які віддзеркалюють страхи, хвороби, стихійні явища. Їх використовують у виставах із міфологічним або казково-жахливим мотивом, створюючи гібрид комічного і трагічного (наприклад, образ чорта у повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом»).

Чудовиська (Вій, песиголовці, змії та інші) означають персонажі граничного жаху та сили, з якими змагаються герої. Вони є архетипами випробувань і використовуються у фольклорних драмах та інтерпретаціях на кшталт фентезі-опер або перформансів (наприклад, образ Вія в однойменній повісті М. Гоголя та створені на його основі різножанрові музично-драматичні вистави).

Перевертні (відьми, вовкулаки, відьмаки та інші) персоніфікують істоти, які здатні змінювати форму та символізують межу між людським і нелюдським. Їх образність ефектна для сучасних постановок, зокрема в пластичних етюдах, фізичному театрі або хореографічних вставках (наприклад, вистава І. Уривського «Конотопська відьма» за однойменною повістю Г. Квітки-Основ'яненка).

Духи природи (мавки, лісовики, водяники та інші) символізують охоронців стихій, які мають амбівалентний характер. Саме ця група є найпопулярнішою у театральному мистецтві. Мавка з драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» є прикладом виведення образу з народної уяви на рівень культурного архетипу. У виставі «Мавка. Лісова пісня» у режисерському прочитанні автора дослідження

означений персонаж стає носієм екологічної теми, своєрідною берегинею жіночої чуттєвості та втраченої цілісності світу.

Потойбічні істоти (упирі, потерчата, підмінки, русалки та інші) репрезентують образи межового існування, які зберегли міцний зв'язок із замогильною традицією, поховальними обрядами та духовною міфологією. Вони часто слугують центральною метафорою у виставах про втрату, прощення, переродження (наприклад, образи русалок у повісті М. Гоголя «Майська ніч, або Утоплена» та їх різновекторні сценічні утілення в операх, балетах, музично-драматичних виставах тощо).

У театрі української традиції, зокрема в практиці малих сценічних форм, образи цих персонажів дозволяють створити не лише візуально виразну, але й образно насичену сценографію, що впливає на атмосферу та художню цілісність вистави. Такі вистави віднаходять баланс між традицією та її новітнім осмисленням (наприклад, у сучасних інтерпретаціях цих персонажів використовуються колажі фольклору, маски, музика *world music*, обрядова пластика, що підкреслює зв'язок між міфологією та її пластичним вираженням).

Використання фантастичних образів у сучасних інтерпретаціях різножанрових вистав створює певні алюзії на екстремальні події сьогодення, що дозволяє художньо виразити їх психологічні наслідки, провести паралелі між архетипами минулого і теперішнього часу. Постать упиря, русалки, вовкулаки може постати метафорою війни, вигнання, втрати родового коріння або трансформації національного «я». Таким чином, міфологія стає не лише матеріалом для естетичної гри, але й інструментом осмислення дійсності.

Висновки. Фантастично-міфологічні персонажі української традиції становлять цілісну систему знаків, у якій закодовані глибинні уявлення про світ, людину, добро і зло, межу між видимим і невидимим світом. Їхнє сценічне втілення в українській музично-театральній культурі виконує не лише естетичну, але й світоглядну функцію, сприяючи відновленню зв'язку з архетипами національної пам'яті. Залучення демонологічного і міфологічного фольклору у сучасному мистецтві відкриває нові горизонти для режисерської інтерпретації,

пластичної драматургії, музичної мови, символічного мислення. Актуальність цих образів зростає в умовах культурної турбулентності та потреби в ідентифікації як захисті від руйнації, так і способі переосмислення колективного досвіду через мову метафори, обряду та сцени.

Список використаних джерел

1. Галайчук, В.В., 2021. *Традиційні демонологічні уявлення українців про домашніх духів*: дис....доктора істор. наук : 07.00.05 – етнологія / Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України; Ін-т народозн. НАН України. Львів, 528 с.
2. Галайчук, В.В., 1999. Демонологічні персонажі Середнього Полісся (за матеріали експедицій). *Українська філологія: школи, постаті, проблеми*: зб. наук. праць міжнар. наук. конф., присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті. Львів: Світ, Ч. 2, сс. 471–485.
загальнослов'янському контексті (XIX – XX ст.): монографія. Київ: Ліра-К, 2017. 164 с.
3. Іларіон, митрополит (Іван Огієнко), 1992. *Дохристиянські вірування українського народу*: історично-релігійна монографія. Київ: АТ «Обереги», 424 с. (факсимільне відтворення за виданням 1965 р., Вінніпег).
4. Полянська, Г.М., 2010. Образи української демонології в балетній музиці В. Губаренка як чинник драматургічного конфлікту. *Науковий вісник НМАУ імені П.І.Чайковського*, 89: *Сучасний оперний театр і проблеми оперознавства*. Київ, сс. 678–691.
5. Поріцька, О. А., 2017. *Духовна культура українців: народна демонологія у загальнослов'янському контексті (XIX – XX ст.)*: монографія. Київ: Ліра-Київ, 164 с.
6. *Українська демонологія*/ І. Нечуй-Левицький, В. Антонович, В. Гнатюк., 2022. Київ: Стилєт і стилос, 168 с.
7. *Український бестіарій* / спілка «Мальовій», 2023. Київ: Мальопус, 198 с.:іл.

Fantastic-Mythological Characters in Ukrainian Musical and Theatre Culture

Abstract. *The specifics of the embodiment of fantastic and mythological characters of the Ukrainian cultural tradition in musical and theatrical art are studied. The main typological groups of images (deities, demonological beings, monsters, shapeshifters, nature spirits, and otherworldly characters) are identified, their symbolism and transformation from folklore environment to stage representation are traced. The significance of these characters for preserving and actualizing the archetypes of collective memory, as well as their role in shaping the artistic language of contemporary Ukrainian theatre, is revealed. Emphasis is placed on the interpretive potential of demonological and mythological folklore in the context of modern socio-cultural challenges, where fantastic images acquire metaphorical meaning, reflecting issues of identity, war, and cultural memory.*

Keywords: *fantastic and mythological characters, Ukrainian culture, musical and theatrical art, demonological folklore, archetype, stage interpretation, national identity.*